

KRÓTKO- I DŁUGOFALOWE KORZYŚCI Z WCZESNEJ OPIEKI NAD DZIECKIEM I EDUKACJI

Anna I. Brzezińska
Magdalena Czub

Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie

Tomasz Czub

Instytut Psychologii,

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

WPROWADZENIE

Obecnie coraz więcej mówi się o wadze wczesnych doświadczeń dziecka dla jego funkcjonowania w kolejnych fazach dzieciństwa, w okresie adolescencji, a nawet w dorosłości. Jakość opieki nad niemowlęciem (0–1 rok życia) i małym dzieckiem (2–5 rok życia), a także jakość edukacji kierowanej do dzieci w wieku przedszkolnym (2/3–5/7 rok życia) staje się przedmiotem zainteresowania nie tylko badaczy z różnych subdyscyplin nauk społecznych, w tym ekonomicznych, ale również polityków i osób kreujących kształt współczesnej polityki społecznej, w tym polityki oświatowej.

Od paru lat zagadnienie to jest przedmiotem coraz żywszego zainteresowania Komisji Europejskiej, która podkreśla szczególną wagę wczesnego okresu życia człowieka: [...] *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem (Early Childhood Education and Care – ECEC) jest fundamentem umożliwiającym pomyślny przebieg uczenia się przez całe życie, integracji społecznej i rozwoju osobistego, a na dalszym etapie – czynnikiem zwiększającym szanse na zatrudnienie. [...] Przyczynia się do zmniejszania ryzyka przedwczesnego zakończenia nauki, wyrównywania efektów nauczania, zmniejszania społecznych kosztów niewykorzystania talentów oraz do obniżania publicznych nakładów na systemy zabezpieczenia społecznego, ochrony zdrowia, a nawet na wymiar sprawiedliwości* (Komisja Europejska 2011, s. 2).

Coraz szerzej rozpowszechniony w społeczeństwach zachodnich pogląd mówiący o konieczności inwestowania w edukację i opiekę nad najmłodszymi obywatelami znajduje potwierdzenie w badaniach naukowych i staje się, zważywszy na kondycję młodych ludzi w naszym kraju, konieczny do upowszechnienia także w Polsce.

Problem efektów wczesnej opieki i edukacji jest zagadnieniem niezwykle szerokim, obejmującym dwa główne aspekty: (1) jakości opieki nad dzieckiem w pierwszych latach jego życia i jej specyficznych, długofalowych skutków oraz (2) jakości wczesnej edukacji. Oba aspekty wiążą się z rozwojem kompetencji niezbędnych dla efektywnej nauki szkolnej oraz dalszego funkcjonowania w społeczeństwie i na rynku pracy. W obrębie obu z nich prowadzone są od lat badania, analizujące efekty oddziaływań w pierwszych latach życia z punktu widzenia funkcjonowania w kolejnych okresach dzieciństwa, w okresie dorastania i dorosłości.

Artykuł koncentruje się na zagadnieniach związanych z wczesną opieką i na wpływie oddziaływań edukacyjnych w pierwszych latach życia na dalsze funkcjonowanie jednostki. Analiza, niezwykle już rozbudowanych obecnie, wiedzy i badań dotyczących jakości wczesnej opieki, wskazuje na jej doniosłe znaczenie w kształtowaniu się tzw. kompetencji „miękkich” (np. poczucia własnej wartości, autonomii, zdolności do regulowania swoich stanów emocjonalnych, umiejętności współpracy w zespole) oraz redukowaniu powstawania problemów emocjonalnych i różnorodnych zaburzeń zachowania i zaburzeń psychicznych.

AKTUALNE PROBLEMY SPOŁECZNE OSÓB WKACZAJĄCYCH W DOROSŁOŚĆ W POLSCE JAKO UZASADNIENIE DLA KONIECZNOŚCI ANALIZY PROBLEMU ORGANIZACJI I JAKOŚCI WCZESNEJ EDUKACJI

Zwrócenie uwagi na wagę wczesnego rozwoju dzieci staje się szczególnie ważne w kontekście problemów, na jakie natrafiają dziś młodzi ludzie rozpoczynający dorosłe życie w naszym kraju. Wydany w zeszłym roku przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów *Raport Młodzi 2011* (Szafranec 2011; por. także Szafranec 2012) opisuje kondycję i ścieżki wkraczania w dorosłość dzisiejszej polskiej młodzieży,

będącej (jak piszą autorzy raportu) swoistym zasobem, na którym można by oprzeć strategię budowy nowoczesnego państwa. *Raport Młodzi 2011* zawiera bogaty i zróżnicowany zbiór danych oraz szereg istotnych wniosków i refleksji, które składają się na swoistą diagnozę młodego pokolenia, diagnozę, która może być pomocna przy poszukiwaniu, określaniu i wspólnianiu najważniejszych kierunków inicjatyw i działań podejmowanych w trosce o rozwój i możliwie najlepsze wykorzystanie potencjału młodości.

Raport wskazuje i dobrze opisuje słabości współczesnego pokolenia młodych dorosłych w Polsce. Dostarcza informacji, które wskazują, iż coraz większa liczba młodych ludzi doświadcza poważnych trudności w procesie wkraczania w dorosłość. Do najbardziej niepokojących ich przejawów należą problemy emocjonalne i zdrowotne oraz zachowania na granicy prawa i przestępczość.

Dane ukazane w *Raporcie Młodzi 2011* świadczą o tym, iż coraz większa liczba młodych ludzi nie radzi sobie z pokonywaniem progów rozwojowych, polegających na przejściu od roli dziecka do wypełniania roli osoby dorosłej. Odnotowane tam niepokojące zjawiska to m.in.: wzrost liczby nastolatków, u których stwierdza się podwyższony poziom stresu psychologicznego, częste występowanie poczucia silnego zmęczenia i wyczerpania, uczucia przygnębienia i bólów głowy. Kilka lat temu na tego typu problemy uskarżała się mniejszość (30–40%), aktualnie natomiast do mniejszości należą osoby nieuskarżające się na tego typu dolegliwości (Szafranec 2011, s. 310). Zwiększa się liczba młodocianych pacjentów w placówkach lecznictwa psychiatrycznego, a także wzrasta liczba samobójstw i prób samobójczych w grupie wiekowej między 15. a 29. rokiem życia (Szafranec 2011, s. 317–318).

Drugi zakres zjawisk problemowych w funkcjonowaniu młodych ludzi w Polsce to zachowania na granicy prawa i przestępczość – rosnąca liczba przestępstw i zjawisk przemocy w różnych formach (w rodzinie, szkole, relacjach z rówieśnikami i nauczycielami) oraz obniżanie się wieku osób wchodzących w konflikt z prawem (Szafranec 2011, s. 347–354).

Zawarte w raporcie dane świadczą o tym, iż pokonywanie progów dorosłości staje się dla młodych w Polsce coraz trudniejsze i wiąże się z coraz większymi kosztami osobistymi i społecznymi. Raport wskazuje też na niepokojący wzrost liczby młodych osób, dla których skuteczne i satysfakcjonujące wejście w rolę dorosłego okazuje się zbyt trudne (Brzezińska, Czub, Nowotnik, Rękosiewicz 2012). Nasze badania, przeprowadzone w 2010 r., pokazują, iż w przypadku coraz większej liczby młodych ludzi można mówić albo o odroczeniu, albo wręcz o opóźnieniu wkraczania w dorosłość (Brzezińska, Czub, Czub i in. 2012; Brzezińska, Czub, Hejmanowski i in. 2012).

Biorąc pod uwagę wyniki wieloletnich badań w zakresie efektywności wczesnej edukacji wydaje się zasadne podjęcie wysiłków ukierunkowanych na podnoszenie jakości opieki i edukacji kierowanej do rodzin i dzieci od chwili urodzenia do momentu rozpoczęcia nauki szkolnej.

PRZEGLĄD NAJWAŻNIEJSZYCH BADAŃ W DZIEDZINIE WCZESNEJ EDUKACJI

Badania nad wpływem wczesnej edukacji na dalsze funkcjonowanie poznawcze i społeczne dzieci prowadzone są od wielu lat. Większość z nich dotyczy Stanów Zjednoczonych, bowiem na terenie Europy nie przeprowadzono dotychczas badań podłużnych, i to realizowanych na dużych grupach dzieci, nad wpływem wczesnych programów edukacyjnych na późniejsze funkcjonowanie w szkole i w życiu dorosłym. Taki projekt wymaga dużych nakładów finansowych i wieloletniego zaangażowania wielu zespołów badawczych. Analizując jednak naj-

ważniejsze, z konieczności wybrane, wyniki badań w tym obszarze (zestawienie 1), można wyciągnąć pewne ogólne wnioski dotyczące efektywności wczesnych oddziaływań edukacyjnych. Wynikające z tych wniosków rekomendacje można odnieść do planowania zarów-

no przyszłych badań, jak i do budowania polityki społeczno-edukacyjnej biorącej pod uwagę długofalowe potrzeby społeczne z jednej strony, wymagania rynku pracy z drugiej oraz specyfikę funkcjonowania rodzin z małymi dziećmi, z trzeciej.

Zestawienie 1. Przegląd efektów najważniejszych badań w dziedzinie wczesnej opieki i edukacji

Badanie	Zakres działań	Efekty długofalowe
STANY ZJEDNOCZONE		
<i>The High/Scope Perry Preschool Program</i> (Belfield, Nores, Barnett, Schweinhart 2006). 123 dzieci w wieku 3–4 lata z ubogich, słabo wykształconych rodzin	Dwie grupy: (1) uczestnicząca w programie • Jedno- lub dwuletni program. • 2,5 godziny 5 razy w tygodniu zajęć dzieci z nauczycielem w grupie pięcioosobowej. • 1,5-godzinna wizyta domowa 5 dni w tygodniu. • Spotkania grupowe dla rodziców. (2) bez dodatkowych oddziaływań Badania podłużne prowadzone do 40. roku życia.	Efekty w dzieciństwie • Znacząco wyższe osiągnięcia grupy (1) w rozwoju języka, czytaniu, pisaniu, matematyce. Efekty mierzone w dorosłości • W grupie (1) więcej osób ze średnim/wyższym wykształceniem (od 20% do 50%). • Wyższe zarobki osób z grupy (1). • Więcej osób z grupy (1) posiadało domy i samochody. • Mniej osób z grupy (1) korzystało z pomocy społecznej. • Osoby z grupy (1) miały znacznie mniej konfliktów z prawem. Efekty ekonomiczne • Niższe koszty edukacji specjalnej i wyrównawczej. • Niższe koszty postępowań sądowych (w związku z przestępstwami, które nie zostały popełnione). • Niższe koszty korzystania z pomocy społecznej. • Większe wpływy z podatków. • Stopa zwrotu: 12,9 \$ na 1\$ zainwestowanego.
<i>Head Start</i> (US Department of Health and Human Services 2010), 5000 dzieci w wieku 3–4 lata, dzieci z ubogich rodzin	Dwie grupy: (1) uczestnicząca w HS • Program jednoroczny, wspierający rozwój poznawczy i emocjonalno-społeczny. • Wsparcie edukacyjne, zdrowotne i społeczne dla dzieci i rodzin. • Angażowanie rodziców (wizyty domowe, zajęcia w instytucji). (2) nieuczestnicząca w HS Badania podłużne do czasu ukończenia pierwszej klasy.	Grupa (1) • Znacząco wyższe wyniki w rozwoju języka (pozytywne wyniki utrzymywały się do końca pierwszej klasy – w całym okresie badań). • Znacząco pozytywny wpływ programu na rozwój emocjonalno-społeczny trzylatków (mniejsze problemy z zachowaniem i nadpobudliwością) – pozytywne zmiany utrzymywały się do końca pierwszej klasy. • Znaczący wpływ na metody wychowawcze rodziców trzylatków (częściej czytali dzieciom, używali mniej kar fizycznych, mniejsza autorytarność wychowania) – pozytywne wyniki utrzymywały się do końca pierwszej klasy. • W przypadku czterolatek – wyniki niejednoznaczne.
<i>Abecedarian</i> (Campbell i in. 2012), 111 dzieci w wieku od 4. miesiąca życia do 5 lat, dzieci z ubogich rodzin	Dwie grupy (1) uczestnicząca w programie • Wsparcie ekonomiczne. • 8 godzin dziennie przez 5 dni w tygodniu opieka w instytucji. • Od niemowlęstwa do 5. roku życia zindywidualizowany program edukacyjny dla każdego dziecka. (2) bez dodatkowych oddziaływań Badania podłużne prowadzone do 21. roku życia.	Osoby z grupy (1) w stosunku do osób z grupy (2) • Mniej osób powtarzało klasę. • Mniej wymagało edukacji specjalnej. • Miały lepsze wyniki w umiejętnościach językowych i matematyce. • Dłużej kontynuowały edukację (40% w porównaniu z 20% w grupie (2) w wieku 21 lat nadal się uczyło). • Były bardziej skuteczne w znajdowaniu pracy: 65% – grupa (1); 50% – grupa (2). • Znajdowały lepszą pracę. • Rzadziej zostawały małoletnimi rodzicami. • Nie stwierdzono wpływu na obniżenie przestępczości.
<i>Chicago Child-Parent Centers (CPC) Study</i> (Reynolds 1997) 1150 dzieci w wieku 3–9 lat z ubogich rodzin	Dwie grupy: (1) uczestnicząca w programie • Dzieci uczestniczyły w programie przez rok do 6 lat. • Zajęcia dla dzieci przez 3 lub 6 godzin dziennie, nastawione na rozwój języka i kompetencji społecznych. • Zindywidualizowane programy. • Ścisła współpraca z rodzicami. • Kontrole lekarskie. • Dożywianie. (2) bez dodatkowych oddziaływań Badania podłużne prowadzone do 14. roku życia.	Grupa (1) • Znacząco lepsze wyniki w matematyce i czytaniu aż do 8 klasy (z czasem różnice zmniejszały się). • Rzadziej powtarzali klasę i rzadziej byli kierowani do nauczania specjalnego. • Znacząco wyższe kompetencje społeczne. • Dłuższe uczestnictwo w programie zapewniało lepsze osiągnięcia w zakresie każdej z badanych kompetencji. • Znacznie mniej konfliktów z prawem. • Stopa zwrotu: 7,1\$ na 1\$ zainwestowanego.
EUROPA		
Holandia Badania van Tuijl, Leseman (Leseman 2009) 300 dzieci w wieku 4–6 lat	Standardowe zajęcia przedszkolne dla dzieci z rodzin turecko-holenderskich i marokańsko-holenderskich (dwa lata, 22 godz. tygodniowo).	• Przyrost inteligencji werbalnej i pozawerbalnej. • Przyrost inteligencji płynnej o średnio 9 pkt. w stosunku do normy wieku, co oznaczało zmniejszenie o połowę różnicy wobec średniej.
Wielka Brytania EPPE; EPPE 3-11 (Sylva i in. 2004) 300 dzieci w wieku 4–6 lat	Publiczna edukacja przedszkolna (różne formy).	• Dzieci korzystające z edukacji lepiej się rozwijają. • Wcześniej rozpoczęcie edukacji wiąże się z lepszym rozwojem intelektualnym, zwiększa niezależność, koncentrację i uspołecznienie. • Całodniowy pobyt w przedszkolu nie przynosi większych korzyści niż kilkugodzinny. • W grupie dzieci pochodzących z różnych środowisk szczególnie zyskują dzieci ze środowisk defaworyzowanych. • Jakość instytucji jest ściśle związana z lepszym rozwojem intelektualnym i społecznym. • Większe postępy dzieci wiążą się z wyższymi kwalifikacjami kadry.
Francja badania Caille (2001) 8861 dzieci w wieku 7–8 lat, z rodzin o różnym statusie społeczno-ekonomicznym i o różnej narodowości	Ogólnokrajowy system przedszkolny.	• Tylko 9% dzieci uczęszczających do przedszkola od 2. roku życia powtarza klasę w szkole podstawowej. • 12% dzieci uczęszczających do przedszkola od 3. roku życia powtarza klasę w szkole podstawowej. • 24% dzieci rozpoczynających naukę od szkoły podstawowej powtarzało klasę. • Nie zaobserwowano istotnych różnic między wynikami w nauce dzieci rozpoczynających przedszkole w 2. i 3. roku życia. • Obserwowano znaczące różnice w funkcjonowaniu społecznym pomiędzy dziećmi, które rozpoczęły przedszkole w 2. i 3. roku życia – pierwsze z nich funkcjonowały gorzej niż drugie, różnice zanikały po dwóch latach nauki w szkole.

Źródło: opracowanie własne na podstawie podanych źródeł.

Przegląd badań nad efektami wczesnej edukacji i interwencji w rodzinę wskazuje na szczególny wpływ takich oddziaływań na późniejszą naukę szkolną. Badania te dotyczyły przede wszystkim czasu trwania edukacji i motywacji do nauki. Stwierdzono, iż zarówno wczesna edukacja, jak i różne formy interwencji kierowane do rodzin z małymi dziećmi miały istotny wpływ na przyszłe zatrudnienie i na poziom dochodów (a więc również na wysokość podatków, wpływających do kasy państwa) oraz na jakość życia.

Badania prowadzone na dużą skalę w Stanach Zjednoczonych wykazały znaczący i – co ważne – utrzymujący się w czasie wpływ wczesnej edukacji na rozwój języka dziecka (np. programy *Perry Preschool* i *Head Start*). Z kolei odpowiednio wysoki poziom rozwoju językowego decydował o sprawnym posługiwaniu się mową w różnych sytuacjach, dobrym poziomie czytania ze zrozumieniem i umiejętności wypowiadania się na piśmie, zatem znacząco wpływał na poziom osiągnięć szkolnych oraz aktualne i przyszłe funkcjonowanie społeczne i zawodowe.

W obliczu aktualnych problemów, na jakie natrafiają dziś młodzi ludzie w Polsce, warto zwrócić uwagę na efekty płynące z korzystnego funkcjonowania społecznego osób, które doświadczyły dobrze zorganizowanej wczesnej edukacji. W najdłużej prowadzonych badaniach (*The High/Scope Perry Preschool Program* i *Abecedarian* – por. zestawienie 1) stwierdzono znaczące pozytywne zmiany (w stosunku do grupy porównawczej pochodzącej z tego samego środowiska) w sposobie życia. Zdobyte i utrzymane lepsze prace, bardziej stabilna sytuacja życiowa i znacznie niższy poziom konfliktów z prawem wskazują na wyższe kompetencje w zakresie regulacji emocji, planowania, przewidywania skutków swoich działań i kontrolowania swojego życia. Dążenie do zdobycia lepszego wykształcenia, lepszej pracy i do sprawniejszego funkcjonowania społecznego pozwala sądzić, że uczestnictwo dzieci i ich rodzin w programie miało wpływ na poziom motywacji i dążenie do samostanowienia w późniejszym życiu.

Badanie efektywności wczesnej edukacji obciążone jest wieloma trudnościami natury organizacyjnej, jak m.in. zmniejszanie się próby badanej w kolejnych pomiarach, konieczność przygotowania kolejnych zespołów badaczy, problem trafności narzędzi badań wobec szybko zmieniającego się kontekstu społeczno-kulturowego. Pojawiają się także problemy natury ekonomicznej, gdyż badania podłużne wymagają poważnych nakładów finansowych. Są też problemy metodologiczne związane głównie z kwestią porównywalności i integracji wyników pochodzących z różnych źródeł i metod badawczych. Z tych względów trudno wyciągnąć jednoznaczne wnioski z prowadzonych dotychczas analiz. Można jednak na podstawie zarówno przeprowadzonych dotąd badań, jak i wielu społecznych i ekonomicznych dociekań w tej dziedzinie wyodrębnić i określić kilka obszarów odnoszących się do efektywności wczesnego wspierania rozwoju dziecka i jego rodziny oraz wczesnej edukacji – a co za tym idzie – można próbować określić zyski ekonomiczne dla państwa (zestawienie 2).

POTRZEBA PROWADZENIA BADAŃ NAD EFEKTYWNOŚCIĄ WCZESNEJ EDUKACJI W POLSCE

Dostępne wyniki badań nad wczesną edukacją prowadzone były głównie w Stanach Zjednoczonych na populacjach Afroamerykanów i mieszkańców tzw. biednych środowisk. Wskazują one na znaczący

wpływ oddziaływań edukacyjnych na małe dzieci. Analizując jednak wyniki tych badań i projektując własne badania, należy mieć na uwadze różnice kulturowe, ekonomiczne i społeczne pomiędzy USA a Europą i Polską. Koszty i korzyści finansowe są zawsze specyficzne dla danego kraju i wymagają odrębnych analiz. Systemy pomocy społecznej w Polsce, Europie i Stanach Zjednoczonych różnią się znacząco zarówno sposobem organizacji, zakresem usług, jak i nakładami finansowymi.

Największe badania prowadzono na populacjach dzieci urodzonych w latach 60. i 70. ubiegłego wieku. Od tego czasu zmieniły się znacząco warunki społeczne i ekonomiczne, zakres i jakość edukacji, sposoby postępowania państwa wobec grup ryzyka, świadomość rodziców itp. I wreszcie, przytaczane tu programy obejmowały specyficzne, defaworyzowane grupy badanych, nie były adresowane do całej populacji. Nie możemy więc generalizować wniosków dotyczących rodzaju najefektywniejszych oddziaływań (lub potrzeby takich oddziaływań w ogóle) na populację np. klasy średniej czy środowisk dobrze wykształconych, osiągających wysokie dochody, ani też na grupy marginalizowane czy wykluczone, specyficzne dla danego kraju, jak np. rodziny z rodzicami o niskim poziomie wykształcenia i długotrwale bezrobotnych, czy rodziny wielodzietne w uboższych regionach Polski.

Między innymi z powyższych powodów wynika konieczność rozpoczęcia badań nad efektami wczesnej edukacji w Polsce. Wymagałyby one zarówno zidentyfikowania oferty, w tym programów wsparcia i programów interwencyjnych kierowanych do najmłodszych i ich rodzin, jak i przygotowania takiej oferty umożliwiającej prowadzenie porównań, mierzenie efektów, kosztów i korzyści. Zważywszy na przytoczone na początku tego artykułu wyniki badań dotyczących kondycji polskich młodych dorosłych, wydaje się niezwykle ważne rozpoczęcie takich badań i poważne podejście do opieki i edukacji dzieci w pierwszych latach życia.

WCZESNA OPIEKA I EDUKACJA JAKO OBSZAR INWESTYCJI

Warto zwrócić uwagę na zmianę, jaka dokonana się w ciągu ostatnich lat w sposobie myślenia o inwestycji we wczesny rozwój. Badania podłużne dotyczące wielu aspektów funkcjonowania małego dziecka, jego rodziny i instytucji je wspierających (por. *Early Childhood Longitudinal Program* – <http://nces.ed.gov/ecls/index.asp>) oraz badania dotyczące programów nastawionych na rozwijanie kompetencji akademickich wykazują pozytywne efekty wczesnej edukacji w zakresie rozwoju intelektualnego i społecznego (np. Belfield i in. 2006; Campbell i in. 2012). Także badania (również podłużne) prowadzone w obszarze wczesnego rozwoju emocjonalnego wskazują na wagę jakości opieki nad niemowlęciem i małym dzieckiem dla jego dalszego funkcjonowania (Sroufe i in. 2005; czy wiele lat temu Lyons-Ruth i in. 1993; Lewis i in. 1984).

Analizując przebieg wczesnego rozwoju więzi uczuciowych dziecka z opiekunami (rodzicami), zyskujemy istotne informacje na temat podstaw jego funkcjonowania społecznego, emocjonalnego, a także poznawczego. Nieprawidłowości występujące we wczesnych okresach rozwoju, niebędące jaskrawymi przejawami patologii więzi, a jedynie „drobnymi” formami zakłóceń relacji dziecko-dorosły, mogą jednak zwiększać podatność dziecka na negatywne efekty później-

Zestawienie 2. Efektywność wczesnej opieki i edukacji i zyski ekonomiczne

Społeczne efekty wczesnej opieki i edukacji	Korzyści ekonomiczne z wczesnej opieki i edukacji
Mniej małoletnich rodziców	Niższe koszty opieki medycznej i pomocy społecznej
Niższy poziom krzywdzenia dzieci	Niższe koszty pomocy społecznej, opieki medycznej, interwencji policji, pracy sądów
Niższy poziom przemocy w rodzinie	Niższe koszty sądowe, pomocy społecznej, organizacji pozarządowych
Mniejszy zakres korzystania z pomocy społecznej przez rodziny z małymi dziećmi	Niższe koszty pomocy społecznej
Rzadsze powtarzanie klasy przez dzieci	Niższe koszty na edukację (mniej lat spędzonych w szkole)
Mniejszy zakres edukacji specjalnej	Niższe koszty na edukację specjalną
Więcej osób kontynuujących naukę przez dłuższy czas (wyższy poziom edukacji wyrażony w latach edukacji)	Więcej osób wykwalifikowanych, łatwiej znajdujących pracę i odprowadzających podatki
Niższa przestępczość	Niższe koszty organów ścigania i sądów, mniejsze straty z powodu przestępstw
Wyższe zarobki	Wyższe podatki

Źródło: opracowanie własne na podstawie: ECE Taskforce Secretariat (2010).

szych sytuacji stresowych i osłabiać jego zdolność do pozytywnego rozwiązywania kolejnych kryzysów rozwojowych czy utrudniać integrację kolejnych doświadczeń, a co za tym idzie powodować narastanie trudności w funkcjonowaniu psychospołecznym dziecka w kolejnych latach jego życia (Czub 2003).

Z powyższych powodów zainteresowanie zarówno badaczy, jak i polityków czynnikami uwikłanymi w osiąganie sukcesu życiowego rozszerzyło się z obszaru wczesnej edukacji (*Early Childhood Education* – ECE) na obszar wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem (*Early Childhood Education and Care* – ECEC). Coraz więcej programów kierowanych jest do dzieci w wieku 0–3 lat i ich rodziców, prowadzone są również badania wpływu tych wczesnych opiekuńczo-edukacyjnych oddziaływań na dalsze funkcjonowanie dzieci.

PODSUMOWANIE

Analiza dostępnych danych dotyczących efektywności wczesnej edukacji świadczy o tym, że najbardziej korzystne, w przypadku wspierania środowisk defaworyzowanych, są działania łączone, kierowane bezpośrednio do dzieci w wieku żłobkowym i przedszkolnym z równoczesnym angażowaniem, wspieraniem i edukowaniem ich rodziców i opiekunów. Zajęcia dla dzieci winny być prowadzone w małych grupach (kilkoro do kilkunastu dzieci, w zależności od wieku), przez wysoko wykwalifikowanych i dobrze opłacanych opiekunów/nauczycieli. Istotnym elementem włączania rodziców w proces edukacji dziecka są wizyty domowe opiekunów oraz włączanie rodziców w różnorodne działania na terenie placówki edukacyjnej, czyli poza środowiskiem rodzinnym.

To dość rozbudowane i, jak wynika z badań, kosztowne podejście do wczesnej opieki i edukacji w dłuższej perspektywie prowadzi jednak do istotnych oszczędności finansowych dla państwa. Jak pisze Leseman (2009, s. 15): *„Ekonomista i laureat nagrody Nobla Heckman twierdzi, że – przynajmniej w Stanach Zjednoczonych – wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem o wysokiej jakości jest jednym z nielicznych środków, wprowadzanych w ramach polityki zwiększania społecznych i ekonomicznych szans społeczności defaworyzowanych (mniejszościowych), a tym samym całego społeczeństwa. Opierając się na analizach kosztów i korzyści wynikających z zajęć przedszkolnych i alternatywnych rozwiązań przewidzianych w polityce, które mają służyć wyrównywaniu szans, Heckman wykazuje, że im później w trakcie życia wprowadza się takie rozwiązania, tym mniejsze są ekonomiczne korzyści z takich inwestycji. Wysokiej jakości edukacja przedszkolna i/lub opieka nad dzieckiem, jeśli zapewnia się ją na dużą skalę i w odpowiedniej „dawce”, sprzyja rozwojowi umiejętności szkolnych związanych z językiem, czytaniem, pisaniem, matematyką i przedmiotami ścisłymi. Wspiera także rozwój tych umiejętności społeczno-emocjonalnych małych dzieci, które są związane z uczeniem się, a w szczególności kompetencje samoregulacyjne i społeczne.*

Warto jednak zwrócić uwagę na konieczność dostosowania dalszej edukacji, prowadzonej w przedszkolu i szkole, do już uzyskanych rezultatów edukacji domowej i instytucjonalnej przedprzedszkolnej (w tym żłobkowej), tak aby nie tylko podtrzymywać, ale i wzmacniać oraz poszerzać efekty wczesnych – opiekuńczych, wychowawczych i edukacyjnych – oddziaływań.

Wyniki badań wskazują też, iż efekty analizowanych programów wczesnej edukacji słabły w miarę upływu lat. Świadczy to prawdopodobnie o tym, że szkoła nie w pełni wykorzystuje zasoby dzieci zgromadzone w wieku przed pójściem do szkoły. Nie najlepiej radzi sobie z różnorodnością tych zasobów i raczej nie jest nastawiona na wspieranie dzieci spoza „głównego nurtu”, słabo motywuje dzieci do angażowania się w naukę i nie przekonuje ani ich, ani ich rodziców w wystarczającym stopniu, że edukacja jest sposobem na lepsze życie.

Wyniki pokazują jednocześnie, że rodzice, którzy są niezwykle ważnym czynnikiem motywującym dziecko do uczenia się, nie są w wystarczającym stopniu włączani w pracę szkoły, nie w pełni współuczestniczą w kształceniu swych dzieci i w ich życiu społecznym poza rodziną.

Niezależnie jednak od wskazanych tu przykładowo niedostatków systemu edukacji, warto podejmować wysiłki wobec najmłodszych i inwestować w ich jak najlepszy start życiowy, podtrzymując wiarę (potwierdzoną badaniami), że *„dostatecznie wczesna ingerencja w scenę rozwoju dziecka może prowadzić do zmiany jego późniejszego życia* (Bruner 2006, s. 110).

LITERATURA

- Belfield C.R., Nores M., Barnett S., Schweinhart L. (2006), *The High/Slope Perry Preschool Program. Cost-benefit analysis using data from age-40 followup*, „The Journal of Human Resources” nr 41(1), s. 162–190.
- Bruner J.S. (2006), *Kultura edukacji*, Kraków: Universitas.
- Brzezińska A.I., Czub T., Czub M., Kaczan R., Piotrowski K., Rękosiewicz M. (2012), *Postponed or delayed adulthood?*, w: E. Nowak, D. Schrader, B. Zizek (eds.), *Educating competencies for democracy*, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, s. 135–157.
- Brzezińska A.I., Czub T., Hejmanowski Sz., Kaczan R., Piotrowski K., Rękosiewicz M. (2012), *Uwarunkowania procesu kształtowania się tożsamości w okresie przejścia z adolescencji do dorosłości*, „Kultura i Edukacja” nr 3, s. 23–50.
- Brzezińska A.I., Czub T., Nowotnik, A., Rękosiewicz, M. (2012), *Wspomaganie polskiej młodzieży we wkraczaniu w dorosłość. Dyskusja na marginesie Raportu „Młodzi 2011”*, „Kultura i Edukacja” nr 3, s. 258–272.
- Caille J.P. (2001), *Scolarisation a 2 ans et réussite de la carrière scolaire au début de l'école élémentaire*, „Education i Formations” nr 60, s. 7–18.
- Campbell F.A., Pungello E.P., Burchinal M., Kainz K., Pan Y., Wasik B.H., Barbarin O.A., Sparling J.J., Ramey C.T., (2012), *Adult outcomes as a function of an early childhood educational program: An Abecedarian Project follow-up*, „Developmental Psychology”, vol. 48(4), s. 1033–1043.
- Czub M. (2003), *Spółeczna natura rozwoju emocjonalnego*, w: A.I. Brzezińska, S. Jabłoński, M. Marchow (red.), *Niewidzialne źródła. Szanse rozwoju w okresie dzieciństwa*, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora, s. 55–71.
- ECE Taskforce Secretariat (2010), *Cost benefit analysis in early childhood education*, New Zealand.
- Komisja Europejska (2011), *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem: zagwarantujmy wszystkim dzieciom w UE dobry start w przyszłość* (COM (2011)66) [komunikat], Bruksela.
- Leseman P.P.M. (2009), *Wpływ wysokiej jakości edukacji i opieki na rozwój małych dzieci – przegląd literatury*, w: *Wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem w Europie: zmniejszanie nierówności społecznych i kulturowych*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, s. 17–51.
- Lewis M., Feiring C., McGuffog C., Jaskir J. (1984), *Predicting psychopathology in six-year-olds from early social relations*, „Child Development” nr 55, s. 123–136.
- Lyons Ruth K., Alpern L., Repacholi B. (1993), *Disorganized infant attachment classification and maternal psychosocial problems as predictor of hostile-aggressive behavior in the preschool classroom*, „Child Development” nr 64, s. 572–585.
- Reynolds A.J. (1997), *The Chicago Child-Parent Centers: a longitudinal study of extended early childhood intervention*, Discussion Paper no. 1126–97, Madison, WI: Institute for Research on Poverty.
- Sroufe L.A., Egeland B., Carlson E.A., Collins W.A. (2005), *The development of the person. The Minnesota Study of Risk and Adaptation from Birth to Adulthood*, New York: The Guilford Press.
- Szafranek K. (2011), *Raport Młodzi 2011*, Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Szafranek K. (2012), *Młodość jako wylaniający się problem i nowa polityczna siła*, „Nauka” nr 1, s. 101–122.
- Sylva K., Melhuish E., Sammons P., Siraj-Blatchford I., Taggart B. (2004), *The Effective Provision of Pre-School Education [EPPE] Project. A longitudinal study funded by the DfES (1997–2003)*, The EPPE Symposium at The British Educational Research Association (BERA). Annual Conference UMIST, Manchester, 15th–18th September.
- U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families (2010), *Head Start Impact Study. Final Report*, Washington, DC.

SUMMARY

The Western societies idea of need to invest in early care and education of the youngest citizens become more and more prevalent and is supported by scientific research. The condition of the young people in our country, indicates the need to promote the idea also in Poland. The paper contains an analysis of the research on the effectiveness of early educational interventions. Research confirms the positive impact of early educational effects on the functioning in the school and the duration of the education, as well as on social functioning measured by the level of employment, income and assets. The benefits of early childhood education are also visible in the lower criminality. Conducted research also indicates that from the point of view of state economics, early care and education is beneficial.